

УДК 338.439:339.9(477)
DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.77-12>

Охота Ю.В.

доктор філософії з економіки,
старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет

Okhota Yuliia

PhD in Economics,
Senior Lecturer at the Department of Administrative Management and
Alternative Energy Sources
Vinnitsia National Agrarian University

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

ENSURING NATIONAL FOOD SECURITY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION PROCESSES

У статті розглянуто поняття продовольчої безпеки як ключової складової національної стабільності в умовах глобалізаційних процесів. Висвітлено роль аграрного сектору та державного регулювання в забезпеченні продовольчої самодостатності, проаналізовано показники самозабезпеченості, доступності та споживання продовольства в Україні. Поряд з цим досліджено глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI) України та значення його компонентів у 2021-2022 роках. Проведено аналіз динаміки вартості продовольчого кошика в Україні за 2019-2024 роки та виокремлено процеси, які впливають на формування цієї вартості. Детально проаналізовано позитивні та негативні аспекти глобалізації, її вплив на структуру експорту та імпорту, а також визначено ключові загрози для продовольчої безпеки країни, зокрема в умовах війни. Детально розглянуто державні ініціативи та нормативно-правові акти, які запроваджуються для підвищення продуктової безпеки України. Також в статті запропоновано напрями забезпечення стабільності продовольчої системи України.

Ключові слова: продовольча безпека, аграрний сектор, самозабезпеченість, доступність продовольства, продовольчий кошик, експорт, імпорт, глобалізація.

The article examines the concept of food security as a key component of national stability in the context of globalization processes. The role of the agricultural sector and state regulation in ensuring food self-sufficiency is highlighted, indicators of self-sufficiency, availability and consumption of food in Ukraine are analyzed. Along with this, the global food security index (GFSI) of Ukraine and the value of its components in 2021-2022 were studied. An analysis of the dynamics of the value of the food basket in Ukraine for the years 2019-2024 was carried out and the processes affecting the formation of this value were identified. Ukraine, with its favorable climate and abundant natural resources, is a significant player in global agriculture. It produces enough food not only for its domestic market but also for export, particularly in staple commodities like wheat, corn, and sunflower oil. These agricultural products support both self-sufficiency and Ukraine's role as an important exporter. The positive and negative aspects of globalization, its impact on the structure of exports and imports are analyzed in detail, and the key threats to the country's food security, particularly in war conditions, are identified. The state initiatives and legal acts introduced to improve Ukraine's food safety are examined in detail. The article also suggests directions for increasing the stability of the food system in Ukraine. In conclusion, while Ukraine's agricultural potential is significant, addressing global and domestic challenges is critical for securing long-term food security. By supporting domestic production, diversifying trade, and improving food quality control, Ukraine can not only maintain its food independence but also strengthen its global position. In particular, this can be achieved by providing financial and technological support to farmers, encouraging sustainable farming practices, and investing in agricultural innovation. A focus on innovation, infrastructure development, and sustainability will allow the country to better navigate the complexities of the modern food market and safeguard its food systems for future generations.

Keywords: food security, agricultural sector, self-sufficiency, food availability, food basket, export, import, globalization.

Постановка проблеми. Проблема продовольчої безпеки України в умовах глобалізаційних процесів стає все більш актуальною, особливо в контексті залежності від зовнішніх ринків та міжнародних криз. Незважаючи на значний аграрний потенціал, країна стикається з такими викликами як коливання світових цін, погіршення умов торгівлі та нестабільність внутрішнього ринку. Відсутність достатньо розвинутої інфраструктури та проблеми з контролем якості імпортованих продуктів також посилюють ці загрози. Крім того, існує потреба в забезпеченні сталого розвитку сільського господарства та посиленні підтримки національних виробників. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, що включає модернізацію аграрної політики, розвиток інновацій та зміцнення продовольчої незалежності України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчої безпеки та її забезпечення в умовах глобалізації детально розглянуто у роботах багатьох науковців. Калетник Г.М. та ін. [2] досліджують безвідходне виробництво як ключовий чинник забезпечення енергетичної автономії українських аграрних підприємств, які, безпосередньо, причетні до формування національної продовольчої безпеки. Залізнюк В.П. [3] підкреслює важливість державного регулювання для забезпечення продовольчої безпеки країни. Кваша С.М. та Вакулєнко В.Л. [9] акцентують увагу на теоретичних засадах продовольчої безпеки та наголошують на необхідності підвищення рівня самозабезпеченості ключовими продуктами харчування. Кундєєва Г.О. та Скопенко Н.С. [4] зосереджуються на стійкості розвитку продовольчих систем та забезпеченні їхньої безпеки. Окремі аспекти впливу глобалізації на аграрний сектор України висвітлюються в дослідженнях Куценка І.В. [11], який вивчає вплив глобальних процесів на економічний розвиток аграрного сектору. Різник Д.В. та інші. [13] аналізують стратегії України в умовах глобалізаційних процесів, відзначаючи необхідність адаптації національної економіки до нових викликів. Гончарук І.В. та Томашук І.В. [17], вважають, що основою для досягнення стійких фінансових результатів, максимізації прибутку, хорошою та надійною репутацією серед покупців та забезпечення продовольчої безпеки держави в цілому є розв'язання проблеми підвищення якості продукції, що є невіддільною частиною стратегії розвитку підприємства. Хаєцька О.П., Лояніч В.О. [18] наголошують на важливості забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни, акцентуючи увагу на підтримці внутрішнього виробництва. Олійник Т.І., Жураковська А.В. [19] та Томашук І.В., Борболук Є.А. [20] досліджують роль аграрного сектора економіки у забезпеченні сталого розвитку та продовольчої безпеки України.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження стану продовольчої безпеки в Україні в умовах глобалізації, вивчення взаємозв'язку між внутрішнім виробництвом, експортом та імпортом продовольчих товарів, а також оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на доступність та якість продуктів харчування. В рамках цього дослідження планується визначити основні виклики, з якими стикається аграрний сектор, та запропонувати ефективні напрями для підвищення продовольчої безпеки та забезпечення стабільного доступу населення до якісних продуктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека – це не просто стан наявності їжі, а ключовий аспект стабільності будь-якої країни, основа її економічного розвитку та соціального благополуччя. Вона передбачає забезпечення постійного доступу кожного громадянина до достатньої кількості якісних продуктів харчування, незалежно від економічних умов, політичних потрясінь чи природних катаклізмів.

Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24 червня 2004 року № 1877-IV (зі змінами) продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [1]. Продовольча безпека означає не тільки фізичну доступність їжі, але й економічну спроможність людей придбати її, а також відповідність стандартам безпечності та якості.

Роль продовольчої безпеки у розвитку національної економіки важко переоцінити. Стабільне продовольче забезпечення є гарантією здоров'я нації, підвищуючи її продуктивність та потенціал до інновацій. Країна, яка не залежить від зовнішніх поставок життєво важливих ресурсів, може сконцентруватися на довгостроковому економічному зростанні, захищаючи власні інтереси на глобальних ринках.

Продовольча безпека також є основою соціальної стабільності. Населення, яке впевнене в тому, що його базові потреби задоволені, не схильне до масових протестів чи соціальної напруги. Коли ж люди відчувають загрозу голоду чи нестачі харчових продуктів, це може призвести до серйозних соціальних конфліктів, що підривають не тільки внутрішню стабільність країни, але й її міжнародну позицію. Здійснюючи прямий вплив на формування економічної безпеки, продовольча безпека забезпечує стабільність, гармонійність розвитку суспільства [2].

Аграрний сектор, який часто виступає головним драйвером забезпечення продовольчої безпеки, стає основою національного багатства. Тому у низці основних чинників досягнення цілей продовольчої безпеки провідне місце належить національному сільськогосподарському виробництву, створенню державних резервів виробництва, імпортно-експортній діяльності агропромислових комплексів [3].

Продовольча безпека складається з кількох ключових компонентів, кожен з яких грає вирішальну роль у забезпеченні надійності системи постачання продуктів харчування. Зокрема:

- Фізична доступність продуктів харчування, яка визначає здатність країни стабільно забезпечувати населення необхідними ресурсами, а також охоплює як внутрішнє виробництво, так і імпорт, що забезпечує різноманітність товарів на ринку та відповідає на виклики (природні катаклізми чи політичні конфлікти).

- Економічна доступність, безпосередньо, пов'язана з купівельною спроможністю населення та залежить від рівня доходів, цін на їжу та загального економічного стану.

- Харчова безпека та якість продуктів, які є критично важливими для здоров'я нації. Адже продукти мають бути не лише доступними, але й безпечними для споживання. Це включає дотримання стандартів на

всіх етапах – від виробництва до зберігання, а також наявність необхідних поживних елементів у раціоні, що впливає на загальний фізичний стан населення.

Для оцінки продовольчої безпеки використовуються такі основні індикатори:

– Коефіцієнт самозабезпеченості продовольством – частка продуктів, що виробляється всередині країни, у порівнянні з потребами населення. За останніми даними, Україна повністю забезпечує себе зерновими та олією, але залежить від імпорту певних видів фруктів, овочів та риби.

– Індекс продовольчих цін – відслідковує динаміку цін на основні продукти харчування. За останні роки цей показник продовжує зростати через інфляційні процеси та зміни на глобальних ринках.

– Доступність продуктів – оцінюється через купівельну спроможність населення. В Україні існує певна диспропорція: ціни на продукти зростають швидше, ніж доходи громадян, що негативно впливає на доступність продовольства для населення [4].

Основні показники оцінки національної продовольчої безпеки систематизовано в таблиці 1.

Аналіз показників продовольчої безпеки України за період 2017-2021 років демонструє різнопланові результати щодо самодостатності, доступності та споживання основних продуктів харчування.

По-перше, коефіцієнт самозабезпеченості стабільно перевищував граничне значення у 95% по зернових культурах (найвище значення у 2019 році – 138,4%); картоплі (найвище значення у 2020 році – 103,4%) та овочах (найвище значення у 2020 році – 101,7%) . Це свідчить про те, що Україна не лише задовольняла власні потреби в зернових, але й мала значний експортний потенціал. Проте, ситуація з фруктами та ягодами була менш сприятливою: коефіцієнт самозабезпеченості залишався значно нижчим за граничний рівень, коливаючись у межах 40,1-46,7%. Це свідчить про те, що внутрішнє виробництво фруктів не задовольняло попит і Україна значною мірою залежала від імпорту.

По-друге, коефіцієнт еластичності витрат на харчування залишався стабільним і складав 0,5% протягом всього аналізованого періоду. Очевидно середній роз-

мір доходів населення випереджав зростання витрат на харчування, що давало можливість населенню забезпечувати себе необхідними продуктами. Разом з тим співвідношення доходу до прожиткового мінімуму мало стійку тенденцію до зростання, досягнувши найвищого значення у 2021 році – 243,7%. Це свідчить про зростання купівельної спроможності населення.

По-третє, щодо попиту на споживання основних видів продуктів, то:

– Споживання м'яса і м'ясопродуктів було дещо вище за граничне значення в 52 кг на особу на рік у 2017 (52,4 кг), 2018 (52,6 кг) та 2019 (51,8 кг) роках;

– Споживання риби та рибопродуктів залишалося на рівні приблизно 10,7–11 кг на особу на рік, що значно нижче рекомендованого мінімуму в 20 кг. Це вказує на обмежений доступ до риби як важливого джерела білка для населення.

– Споживання молока і молочних продуктів постійно знижувалося з 199,3 кг у 2017 році до 180,2 кг у 2021 році, що є набагато нижчим за рекомендоване значення у 340 кг на рік на особу. Це свідчить про проблеми як із доступністю, так і зі споживанням молочних продуктів серед українців.

Отже, у 2017–2021 роках Україна демонструвала високу самозабезпеченість основними продуктами харчування, такими як зернові, картопля та овочі. Проте низький рівень самозабезпеченості фруктами та рибою, а також зниження споживання м'яса та молочних продуктів вказують на наявність проблем із доступом до цих категорій продуктів. Не зважаючи на зростання доходів населення і зменшення тиску витрат на харчування, забезпечення населення збалансованим раціоном потребує подальшої уваги та підтримки з боку держави. Тому що доходи населення поряд з витратами на харчування покривають низку інших повсякденних витрат.

Особливої уваги заслуговує глобальний індекс продовольчої безпеки України як головний показник її оцінки на глобальному рівні.

Глобальний індекс продовольчої безпеки (ГПБ) (англ. Global Food Security Index (GFSI)) – показник оцінки продовольчої безпеки в країнах світу, роз-

Таблиця 1

Аналіз показників продовольчої безпеки та харчування населення України у 2017-2021 роках

Показники продовольчої безпеки		Граничні значення	Роки				
			2017	2018	2019	2020	2021
Самодостатність							
Коефіцієнт самозабезпеченості, %	Зернові культури	≥ 95	134,6	133,2	138,4	133,6	131,2
	Картопля	≥ 95	100,4	100,7	102	103,4	103,1
	Овочі	≥ 95	97,6	98,4	98,9	101,2	101,7
	Фрукти, ягоди	≤ 0,95	40,1	42,1	42,4	45,4	46,7
Доступність							
Коефіцієнт еластичності витрат на харчування, %		≤ 0,9	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Співвідношення доходу до прожиткового мінімуму		≥ 100	189,1	217,5	218,0	231,2	243,7
Споживання продовольства							
Споживання м'яса і м'ясопродуктів, кг/рік на особу		≥ 52	52,4	52,6	51,8	50,9	51,7
Споживання риби та рибопродуктів, кг/рік на особу		≥ 20	10,8	10,8	10,7	10,8	11
Споживання молока і молокопродуктів, кг/рік на особу		≥ 340	199,3	188,7	185,2	181,4	180,2

Джерело: розраховано автором на основі [5]

роблений дослідницьким підрозділом видання «The Economist» (Economist Intelligence Unit), який складається з чотирьох компонентів: економічна та фізична доступність продовольства, якість і безпека, природні ресурси та стійкість. За допомогою ГППБ оцінюються сильні й слабкі сторони та загрози для національних продовольчих систем країн світу. Україна за даними 2022 року посідала 71 місце серед 113 країн світу (у довоєнний період Україна посідала 58 місце у світі) [6].

Порівняно з довоєнним періодом у 2022 р. погіршилося значення ГППБ, скоротившись на 3 одиниці, а також значення всіх його базових компонентів. Зокрема, найбільше знизився рівень економічної доступності (з 73,9 у 2021 р. до 66,6 у 2022 р.; за цим показником у 2022 р. Україна посідала 65 місце в світі) (рис. 1) [6].

Купівельна спроможність населення та їх рівень споживання продуктів харчування в Україні залежить від кількох факторів, включаючи економічні умови та рівень доходів населення. Продовольчий кошик українців складається переважно з базових продуктів, таких як хліб, картопля, овочі, м'ясо та молочні продукти. Проте, відчувається значний розрив між бажанням споживати більш різноманітні та якісні продукти і можливістю це зробити через економічні обмеження. Зокрема, у більш забезпечених регіонах спостерігається зростання попиту на органічну продукцію та продукти преміум-класу, тоді як у менш економічно розвинених районах люди обмежуються споживанням базових продуктів.

Поряд з продовольчим кошиком, який включає виключно продукти харчування, варто виокремити ширше поняття – споживчий кошик, в структуру якого входять не лише продукти харчування, а й інші блага продовольчої безпеки. Споживчий кошик – це набір продуктів, товарів та послуг, які, за розрахунками держави, мають задовольняти мінімальні потреби громадян. В Україні він є основою для визначення прожиткового мінімуму та враховує рекомендовані норми споживання основних груп продуктів згідно Мето-

дики визначення прожиткового мінімуму, затвердженої Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України від 03.02.2017 р. № 178/147/31 [8].

Сучасний український продовольчий кошик містить такі основні групи продуктів харчування, які наведено у таблиці 2. Ця структура є досить базовою і включає необхідний мінімум для здорового харчування. Однак варто зазначити, що реальний рівень споживання часто відрізняється через економічні можливості населення.

При цьому, згідно з дослідженнями, склад продовольчого кошику інших країн є більш різноманітним, окрім цього, більшою є кількість продуктів різних категорій, що передбачається на одну особу протягом встановленого періоду. Відповідно, склад продовольчого кошику та кількість продуктів харчування, зазначені у ньому, не задовольняють потреби українців, що також стає негативним чинником стану продовольчої безпеки.

Таблиця 2

Перелік основних груп продуктів харчування продовольчого кошика та їх річна норма

Продукти	Річна кількість на одну особу, кг
Хлібобулочні вироби та крупи	100-120
Картопля	90-100
Овочі та фрукти (серед них овочі становлять більшу частину)	160
М'ясо та м'ясні продукти	50-60
Молочні продукти	200-250
Риба та рибні продукти	15-20
Цукор, олія та інші продукти	у невеликих кількостях для підтримки збалансованого харчування

Джерело: розраховано автором на основі [8]

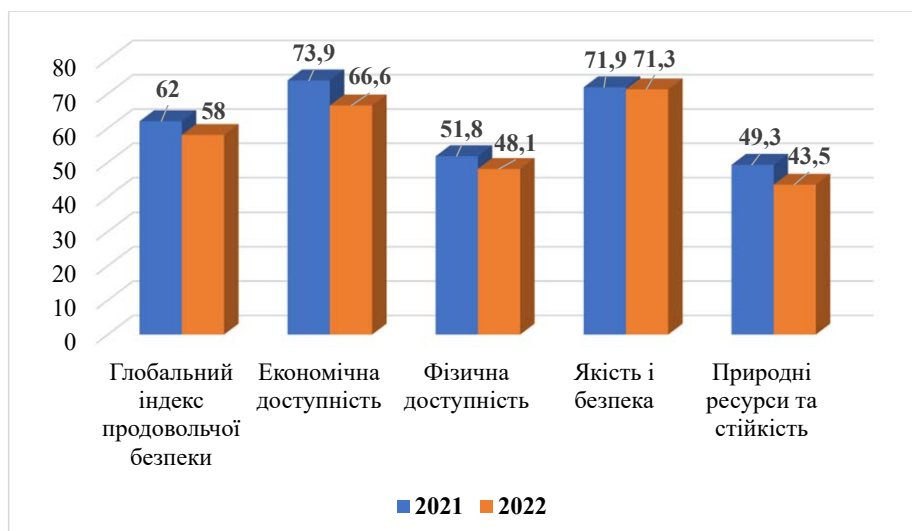

Рис. 1. Глобальний індекс продовольчої безпеки (GFSI) України та значення його компонентів у 2021–2022 роках

Джерело: сформовано автором на основі [6; 7]

Кількість базових продуктів у продовольчому кошику відповідно формує його вартість, яка визначає фінансову доступність продуктів харчування. Згідно з даними Міністерства фінансів України зазначимо динаміку зміни вартості на продовольчий кошик в Україні за останні 6 років (рис. 2).

Згідно з даними рисунку 2 зазначимо, що з 2019 по 2022 рік спостерігалось підвищення рівня цін на продовольчий кошик українців, у 2023 році він знизився до 438 грн., а у 2024 році майже сягає показника 2022 року у сумі 465 грн.

В сучасних умовах господарювання на формування цінової політики продовольчого кошика впливають такі процеси як: збільшення рівня інфляції; негативна економічна ситуація в країні; ковід-19 та економічні наслідки пандемії; військові дії, які стали причиною стрімкого зростання цін на продукти харчування [9].

Стійкість системи продовольчого забезпечення є тим, що дозволяє країні бути готовою до кризових ситуацій. Це здатність економіки зберігати стабільність навіть у часи глобальних викликів, таких як економічні кризи, кліматичні зміни, політична нестабільність чи військові конфлікти. Стійка система продовольчого забезпечення гарантує, що навіть у найскладніші моменти країна зможе забезпечити базові потреби своїх громадян [4].

Глобалізаційні процеси значно впливають на продовольчу безпеку, трансформуючи традиційні механізми постачання харчових продуктів і створюючи нові виклики та можливості для країн. В умовах глобалізації продовольча безпека вже не є питанням виключно внутрішнього виробництва. Все більше країн стають залежними від міжнародних торгових мереж, що впливає на стабільність постачання і доступність продуктів.

Глобалізація змінює механізми продовольчої безпеки через відкриття кордонів для вільного переміщення товарів, зокрема продуктів харчування. Це сприяє розширенню асортименту і доступу до екзотичних чи сезонних продуктів протягом усього року [11]. Однак, водночас це робить національні економіки більш вразливими до зовнішніх факторів – таких як

коливання цін на міжнародних ринках, зміни в політичних або економічних відносинах між країнами, торговій війні, природні катаклізми та глобальні пандемії.

Одним із ключових викликів глобалізації є імпортування та експорт продовольства. З одного боку, можливість імпортувати продукти дозволяє країнам задовольнити внутрішній попит на товари, які вони не можуть виробляти в достатній кількості або взагалі не виробляють. Однак залежність від імпорту робить країни вразливими до змін на глобальних ринках: коливань цін, обмеження експорту з боку країн-постачальників, логістичних проблем. Крім того, відкриття національних ринків для імпортованих товарів може створювати конкуренцію для місцевих виробників, що іноді призводить до занепаду місцевих аграрних підприємств і навіть цілих галузей. Прикладом є цукрова промисловість України. Якщо на початку 1991 року в Україні діяло 192 цукрових заводів, то через імпортування дешевого цукру спостерігається чітка динаміка падіння виробництва, яка зображена в таблиці 3.

Незважаючи на значні успіхи у виробництві власної продукції, Україна імпортує певні види продуктів харчування, зокрема ті, які або не вирощуються в країні через кліматичні умови, або не виробляються в достатніх обсягах для задоволення внутрішнього попиту. До таких продуктів належать риба та морепродукти, фрукти та ягоди, оливкова олія та інші види рослинних олій.

Експорт продовольства є одним із найважливіших напрямків аграрної політики України, який не лише забезпечує значні надходження до бюджету, але й підвищує глобальний вплив країни на продовольчі ринки. Проте, поряд із численними перевагами, експорт також створює виклики, які потребують належного регулювання з боку держави.

Україна є одним із найбільших експортерів аграрної продукції у світі, зокрема зернових, олійних культур та продуктів їх переробки. До основних експортних позицій відноситься:

– Пшениця. Україна входить до числа найбільших експортерів пшениці, постачаючи її на ринки Європи, Близького Сходу та Північної Африки.

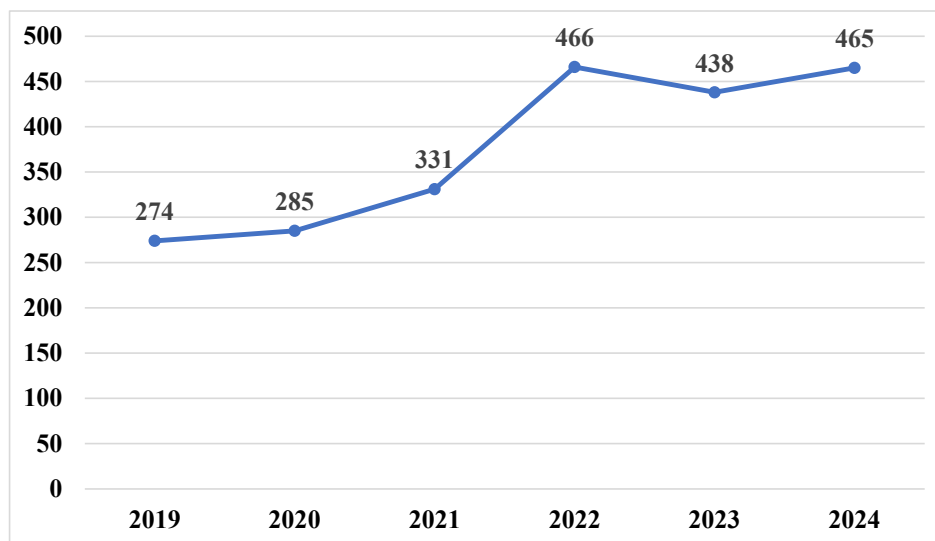

Рис. 2. Динаміка вартості продовольчого кошика в Україні за 2019–2024 роки, грн

Джерело: сформовано за [9; 10]

Виробництво цукру білого кристалічного та кількість цукрових заводів в Україні у 2006–2021 роках

Рік	Кількість цукрових заводів	Виробництво цукру в тис. тонн
2006	119	2592
2007	110	1867
2009	68	1275
2011	77	2586
2012	63	2200
2021	30	1450

Джерело: побудовано автором за даними НАЦУ «Укрцукор» [12]

– Кукурудза. Країна є одним із провідних світових експортерів кукурудзи, яка експортується до Китаю, ЄС та інших країн.

– Соняшникова олія. Україна займає перше місце у світі за експортом соняшникової олії, яка є важливою складовою глобального ринку рослинних олій.

– Ячмінь. Експорт ячменю, особливо до країн Близького Сходу та Північної Африки, є традиційною експортною позицією України.

Іншими важливими експортними продуктами є соя, ріпак, продукти тваринництва, м'ясо, молочні продукти та мед. Експорт аграрної продукції приносить Україні мільярди доларів доходів і є одним із ключових драйверів економічного зростання, забезпечуючи валютні надходження та стабілізуючи національну економіку.

Експорт аграрної продукції має двоїтий вплив на внутрішній ринок України. З одного боку, він приносить значні економічні вигоди, але з іншого – створює виклики для забезпечення внутрішнього попиту та стабільності цін [11].

До переваг експорту варто віднести:

1. Економічне зростання. Експорт агропродукції приносить значні доходи державі, створює робочі місця та сприяє модернізації агросектору.

2. Доступ до міжнародних ринків. Вихід на зовнішні ринки знижує залежність від внутрішнього попиту, підвищуючи стійкість сектора.

3. Стимулювання інновацій. Міжнародні стандарти спонукають впроваджувати нові технології, що покращує якість продукції.

Поруч з позитивними аспектами варто відзначити і негативні сторони експортування продукції, такі як:

1. Дефіцит на внутрішньому ринку. Надмірний експорт може спричинити нестачу продуктів і зростання цін для українських споживачів, як у випадку з пшеницею для виробництва хліба.

2. Залежність від глобальних ринків. Коливання світових цін і політичні зміни можуть знизити доходи від експорту, впливаючи на економіку.

3. Нестабільність цін. Експорт орієнтує виробників на зовнішні ринки, що підвищує ціни на внутрішньому ринку та загрожує продовольчій безпеці.

Таким чином, експорт продовольства є важливим фактором економічного зростання України, але водночас потребує обережного регулювання для запобігання негативного впливу на внутрішній ринок та продовольчу безпеку, особливо під час криз, коли значна частина продовольства йде на експорт, а внутрішні споживачі стикаються з дефіцитом або високими цінами на базові продукти.

Імпорт продовольства, створюючи певну залежність від глобальних ринків, має також як позитивні, так і негативні наслідки для національної продовольчої безпеки.

Переваги імпорту полягають у тому, що він забезпечує різноманітність продуктів на внутрішньому ринку та задовольняє потреби споживачів у товарах, які не виробляються в Україні [11]. Це особливо важливо в умовах глобалізації, коли споживачі потребують доступу до світових продуктів. Імпорт допомагає стабілізувати ціни на продукти, які недостатньо виробляються всередині країни, та забезпечує доступ до товарів високої якості.

Однак, залежність від глобальних ринків несе ризики для продовольчої безпеки, особливо в умовах політичної та економічної нестабільності. Світові економічні кризи, торгові війни або пандемії можуть спричинити перебої в постачанні продуктів, що призведе до дефіциту та зростання цін на внутрішньому ринку.

Одним із важливих факторів забезпечення продовольчої безпеки є і логістична залежність. Перебої в постачанні, спричинені політичними конфліктами або природними катастрофами, можуть порушити регулярне надходження імпортованих товарів. Це стало особливо помітним під час війни, коли доступ до міжнародних ринків ускладнений або закритий.

Таким чином, глобалізаційні процеси приносять як нові можливості для доступу до світових ресурсів, так і значні виклики, які ставлять під загрозу стабільність національних систем продовольчого забезпечення.

Політика державного регулювання відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, формуючи механізми контролю та реагування на виклики, пов'язані з продовольчим забезпеченням населення. У сучасних умовах держава виступає гарантом стабільності продовольчої системи через запровадження інституційних механізмів контролю та реалізацію законодавчих ініціатив, спрямованих на підтримку аграрного сектору та захист внутрішнього ринку.

Інституційні механізми контролю продовольчої безпеки включають створення та функціонування органів державної влади, які відповідальні за моніторинг, оцінку та управління продовольчими ресурсами. В Україні такими інституціями є Міністерство аграрної політики та продовольства, Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, а також інші органи, які контролюють виробництво, імпорт, експорт і зберігання харчових продуктів [13]. Ці органи не лише забезпечують контроль за якістю і безпечністю продовольства, але й відповідають за оперативне реагування на можливі кризи, такі

як посухи, неврожаї чи економічні катастрофи, які можуть спричинити дефіцит продовольства.

Важливою частиною державного регулювання є законодавчі ініціативи, які закладають правову основу для управління продовольчою безпекою. Українське законодавство регулює питання виробництва, транспортування, зберігання та реалізації продуктів харчування. Національна економічна стратегія на період до 2030 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179 [14], та Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.07.2024 р. № 684-р [15], є ключовими ініціативами, що визначають напрямки розвитку аграрної галузі та зміцнення продовольчої безпеки. Також значну роль відіграють закони, що регулюють стандарти якості харчових продуктів, захист споживачів та державні програми підтримки аграрного сектору.

Держава запроваджує програми фінансової підтримки для сільськогосподарських виробників, забезпечує доступ до кредитних ресурсів, стимулює впровадження новітніх технологій в аграрній сфері, що сприяє покращенню національної продовольчої системи та зниженню імпортозалежності. Також важливим інструментом державної політики є підтримка стратегічних резервів продовольства, що дозволяє країні бути готовою до надзвичайних ситуацій і зберігати стабільність на продовольчому ринку в умовах глобалізації та внутрішніх викликів.

Ключовою складовою програм є впровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво, до яких відноситься розвиток точного землеробства, використання дронів, системи автоматизації процесів, а також біотехнології для поліпшення якості ґрунтів і збільшення врожайності [15]. Такі заходи сприяють зменшенню витрат на виробництво, підвищенню стійкості до кліматичних змін і збільшенню ефективності функціонування аграрного сектору загалом.

Підтримка національних виробників – важливий аспект державної політики, що сприяє зміцненню продовольчої безпеки країни. В умовах глобалізації, коли національні виробники стикаються з конкуренцією з боку міжнародних корпорацій, державна підтримка стає критично необхідною для збереження конкурентоспроможності. Серед таких заходів підтримки – програма компенсації вартості сільгосптехніки вітчизняного виробника, дотації для фермерів, програми доступного кредитування та інш. [15].

Сьогодні державі необхідно приділяти особливу увагу розвитку малого та середнього фермерства, всебічно їх підтримуючи, оскільки воно є важливим джерелом продовольчого забезпечення споживачів внутрішнього ринку. Державні програми варто спрямовувати на створення умов для розвитку кооперативів, підвищення якості продукції та забезпечення сталості розвитку фермерства в цілому [16].

В силу своєї стійкості аграрний сектор економіки України є не тільки фундаментом забезпечення продовольчої безпеки країни навіть у складні часи, але й основою для розширення її експортного потенціалу. Важливими факторами розвитку аграрного сектору є підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом у рамках цієї Угоди, оскільки відкриваються перспективи поступового освоєння вітчизняними компаніями ринку країн ЄС, підвищення рівня якості, безпеки, екологічних характеристик української сільськогосподарської продукції [17].

Підвищення продовольчої безпеки є нагальною необхідністю для України, особливо в умовах сучасних викликів, таких як війна, зміни клімату та глобальні економічні коливання. Для забезпечення стабільності продовольчої системи важливо розробити ефективні напрями, що включатимуть підтримку внутрішнього виробництва та диверсифікацію постачань і партнерських відносин (табл. 4).

Таблиця 4

Напрями забезпечення стабільності продовольчої системи України

Напрямок	Компоненти
Підтримка внутрішнього виробництва	Програми субсидій, кредитування та інвестиційних грантів для аграріїв, що дозволить модернізувати виробництво, впровадити нові технології, знизити витрати та підвищити їх економічну ефективність. Інвестиції в аграрну інфраструктуру (дороги, склади, системи зрошення тощо), які підвищать ефективність виробництва та налагодять логістичну систему, яка забезпечить доступ до ринків збуту. Доступ до сучасних технологій та знань шляхом підтримки програм обміну досвідом, навчання та консалтингу для фермерів. Створення умов для розвитку кооперативів, які дадуть змогу дрібним виробникам знижувати витрати, покращувати доступ до ресурсів та ринків, підвищуючи конкурентоспроможність.
Диверсифікація постачань і партнерських відносин	Зменшення ризиків, пов'язаних з залежністю від одного джерела постачання відповідної продукції. Пошук нових ринків для експорту та імпорту продовольства, щоб знизити залежність від окремих країн або регіонів. Розробка нових продуктів і способів обробки сільськогосподарської продукції, що дозволить задовольнити різноманітні споживчі потреби. Налагодження співпраці з міжнародними компаніями, через що держава отримує доступ до нових технологій, ринків і капіталу, що вигідно як виробникам, так і споживачам. Участь в міжнародних аграрних програмах, яка забезпечить додаткові ресурси та знання для розвитку національного агросектору, а система стратегічних резервів продовольства дозволить Україні бути стійкою до зовнішніх викликів і швидко реагувати на продовольчі кризи.

Джерело: запропоновано автором

Продовольча безпека країни є багатовимірною проблемою, на яку впливає ціла низка чинників. Вони охоплюють економічні, екологічні, соціальні та політичні аспекти, кожен із яких може суттєво змінювати рівень забезпечення населення необхідними продуктами. В умовах війни ці чинники набувають ще більшого значення, оскільки війна суттєво впливає на всі аспекти продовольчої безпеки України. Зокрема, військові дії в значній мірі порушили можливості України виробляти і експортувати продовольство. Окрім цього, відбулось знищення аграрних підприємств, пошкодження інфраструктури, мінування сільськогосподарських угідь та блокування портів, через які здійснювався експорт зернових. Втрата доступу до багатьох родючих земель на півдні та сході країни також негативно позначилася на виробництві ключових сільськогосподарських культур.

Крім того, війна підвищила ризики щодо стабільності постачання продовольства всередині країни, що особливо відчувається у регіонах, наближених до зони бойових дій. Економічна криза, спричинена війною, зростання безробіття та інфляція значно погіршують купівельну спроможність населення, ускладнюючи доступ до базових продуктів харчування для мільйонів людей [18].

Війна також має глобальний вплив на продовольчу безпеку, оскільки Україна експортує 70% своєї сільськогосподарської продукції [19]. Зниження експорту української пшениці, кукурудзи та соняшникової олії спричинило підвищення цін на ці продукти у світі, що особливо негативно вплинуло на країни, які залежать від імпорту українського зерна.

Висновки. Продовольча безпека України є важливим аспектом національної стабільності та соціального добробуту. У глобалізованому світі питання забезпечення населення якісними та доступними продуктами стає дедалі актуальнішим. Україна є лідером на світовому ринку сільськогосподарської продукції завдяки сприятливому клімату та природним ресурсам, що дозволяє не лише самозабезпечення, але й значний експорт. Високий рівень самодостатності позитивно впливає на продовольчу безпеку.

Проте глобалізація створює залежність від зовнішніх факторів, таких як зміни на світових ринках, економічні та політичні кризи. Це може призвести до внутрішніх продовольчих криз, як це сталося в 2012 році через вітчизняне надвиробництво цукру та при цьому недостатні експортні можливості, зокрема, відсутність надійних ринків збуту. Якість харчових продуктів також є проблемою: попри зусилля покращити контроль якості, існують ризики якості, особливо, в імпортній продукції. В свою чергу, важливо стимулювати органічне виробництво для забезпечення населення якісною продукцією.

Отже, забезпечення національної продовольчої безпеки в умовах глобалізації є складним завданням, що потребує комплексного підходу. Необхідно поєднувати підтримку внутрішнього виробництва, диверсифікацію експорту та імпорту, а також сприяти підвищенню контролю якості продукції. Впровадження інновацій і стратегічне планування допоможуть Україні зберегти продовольчу незалежність і стати впливовим гравцем на світовому ринку.

Список використаних джерел:

1. Про державну підтримку сільського господарства : Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення: 14.10.2024).
2. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11, № 3. P. 513–522. DOI: [https://doi.org/10.14505//jemt.v11.3\(43\).02/](https://doi.org/10.14505//jemt.v11.3(43).02/)
3. Залізнюк В.П. Сучасне трактування сутності продовольчої безпеки в контексті державного регулювання. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2018. № 1 (18). С. 12–17. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/1/2.pdf> (дата звернення: 14.10.2024).
4. Кундєєва Г.О., Скопенко Н.С. Стійкість розвитку: продовольча безпека та безпека харчування як результат стійкості продовольчої системи. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a2dee90-7f1b-4f49-bcc7-3fd5d8aabdef/content> (дата звернення: 14.10.2024).
5. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.10.2024).
6. Прояви економічної нерівності населення в Україні в контексті забезпечення стійкості. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti> (дата звернення: 10.10.2024).
7. Global Food Security Index 2022. Economist Impact. URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Про затвердження методики визначення прожиткового мінімуму: Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики України № 178/147/31 від 03.02.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17> (дата звернення: 14.10.2024).
9. Кваша С.М., Вакуленко В.Л. Теоретичні основи продовольчої безпеки в умовах сьогодення. *Вісник ХНТУ. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 4 (87). С. 419–428. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.55>
10. Споживчий кошик українця у 2024. Економіка. LVIV.MEDIA. URL: <https://lviv.media/ekonomika/88843-spozivchij-koshik-ukrayincya-u-2024/> (дата звернення: 16.10.2024).
11. Куценко І.В. Окремі аспекти дослідження впливу глобалізації на економічний розвиток аграрного сектору України. *Глобалізація та розвиток інноваційних систем: тенденції, виклики, перспективи* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. 3–4 листопада 2022 р., Харків, 2022. С. 41–43. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/16845/1/3-4_konf_22-42-44.pdf (дата звернення: 15.10.2024).
12. УКРЦУКОР Національна асоціація цукровиків України. URL: <http://www.ukrsugar.com/uk> (дата звернення 15.10.2024).
13. Різник Д.В., Ємець В.В., Магнушевська Т.М. Вплив глобалізаційних процесів на українську економіку: аналіз та стратегії. *Академічні візії*. 2024. № 28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10705493>

14. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України № 179 від 03.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF> (дата звернення: 14.10.2024).

15. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 684-р від 23.07.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80> (дата звернення: 14.10.2024).

16. Жураковська Л.А. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/az_agrarnyi-sector-30112023.pdf

17. Гончарук І.В., Томашук І.В. Формування стратегії економічного розвитку сільськогосподарського підприємства для підвищення його конкурентоспроможності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4 (62). С. 7–24. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-1>

18. Хасцька О.П., Лояніч В.О. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. № 6 (47). DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>

19. Олійник Т.І., Жураковська А.В. АПК у забезпеченні продовольчої безпеки України як основа сталого розвитку. *Молодий вчений*. 2024. № 2 (126). С. 66–72. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-2-126-4>

20. Томашук І.В., Борболук Є.А. Значення аграрного сектора економіки у забезпеченні продовольчої безпеки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26>

References:

1. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva: Zakon Ukrainy № 1877-IV vid 24.06.2004 r. [On state support for agriculture: Law of Ukraine No. 1877-IV dated June 24, 2004.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

2. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. (2020) The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises. *Journal of Environmental Management and Tourism*. vol. 11, no. 3, pp. 513–522. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3\(43\).02/](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3(43).02/)

3. Zaliznyuk V. P. (2018) Suchasne traktuvannya sutnosti prodovolchoi bezpeky v konteksti derzhavnoho rehulivuvannya [Modern interpretation of the essence of food security in the context of state regulation]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannya – Public Administration and Customs Administration*, vol. 1 (18), pp. 12–17. Available at: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2018/1/2.pdf> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

4. Kundiiieva H. O., Skopenko N. S. Stiikist rozvytku: prodovolcha bezpeka ta bezpeka kharchuvannya yak rezul'tat stiikosti prodovolchoi systemy [Sustainability: food security and food safety as a result of the sustainability of the food system]. Available at: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4a2dee90-7f1b-4f49-bcc7-3fd5d8aabdef/content> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Ofitsiyni sait. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed October 17, 2024). (in Ukrainian)

6. Proiavy ekonomichnoi nerivnosti naselennia v Ukraini v konteksti zabezpechennia stiikosti [Manifestations of economic inequality of the population in Ukraine in the context of ensuring sustainability]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen – National Institute of Strategic Studies*. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/proyavy-ekonomichnoyi-nerivnosti-naselennya-v-ukrayini-v-konteksti> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

7. Global Food Security Index 2022. *Economist Impact*. Available at: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (accessed: 10.10.2024).

8. Pro zatverdzhennia metodyky vyznachennia prozhytkovoho minimumu: Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy, Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy, Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy No. 178/147/31 on 03.02.2017. [On the approval of the methodology for determining the living wage: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine No. 178/147/31 dated February 3, 2017]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

9. Kvasha S. M., Vakulenko V. L. (2023) Teoretychni osnovy prodovolchoi bezpeky v umovakh sihodennia [Theoretical foundations of food security in modern conditions]. *Vichnyk KhNTU. Sotsialni ta povedinkovi nauky – Bulletin of KhNTU. Social and Behavioral Sciences*, vol. 4 (87), pp. 419–428. DOI: <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.55>. (in Ukrainian).

10. Spozhyvchyi koshyk ukrainsia u 2024 [Ukrainian consumer basket in 2024]. *Ekonomika. LVIV.MEDIA – Economy. LVIV.MEDIA*. Available at: <https://lviv.media/ekonomika/88843-spozhyvchij-koshik-ukrayincy-a-u-2024/> (accessed October 16, 2024). (in Ukrainian)

11. Kutsienko I. V. (November 3-4, 2022) Okremi aspekty doslidzhennia vplyvu hlobalizatsii na ekonomichni rozvytok ahrarnoho sektoru Ukrainy [Individual aspects of studying the impact of globalization on the economic development of Ukraine's agricultural sector]. *Hlobalizatsiia ta rozvytok innovatsiinykh system: tendentsii, vyklyky, perspektyvy : materialy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv. P. 41–43. Available at: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/16845/1/3-4_konf_22-42-44.pdf (accessed October 15, 2024). (in Ukrainian)

12. UKRTSUKOR Natsional'na asotsiatsiya tsukrovykaiv Ukrainy [UKRTSUKOR National Association of Sugar Producers of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrsugar.com/uk> (accessed October 15, 2024). (in Ukrainian)

13. Riznyk D. V., Yemets V. V., Mahnushenska T. M. (2024) Vplyv hlobalizatsiinykh protsesiv na ukrayins'ku ekonomiku: analiz ta stratehii [The impact of globalization processes on the Ukrainian economy: analysis and strategies]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, vol. 28. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10705493> (in Ukrainian)

14. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 179 vid 03.03.2021 r. [On the approval of the National Economic Strategy for the period until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 179 of March 3, 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

15. Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky Ukrainy na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy No. 684-r vid 23.07.2024 r. [On the approval of the

Food Security Strategy of Ukraine for the period until 2027 and the approval of the operational plan of measures for its implementation: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 684-r of July 23, 2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80> (accessed October 14, 2024). (in Ukrainian)

16. Zhurakovska L.A. (2023). Kliuchovi polityky ta zakhody dlia pidtrymky ahrarynoho sektoru Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Key policies and measures to support the agricultural sector of Ukraine in wartime]. *Natsional'nyi instytut stratehichnykh doslidzhen' – National Institute for Strategic Studies*. Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/az_agrarnyi-sector-30112023.pdf (accessed October 15, 2024). (in Ukrainian)

17. Honcharuk I. V., Tomashuk I. V. (2022) Formuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku sil'skoho hospodarstva dlia pidvyshchennia yoho konkuretnosprochnosti [Forming an economic development strategy for agricultural enterprises to enhance their competitiveness]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky – Economy, finances, management: Topical issues of science and practice*, vol. 4 (62), p. 724. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-1> (in Ukrainian).

18. Khaetska O. P., Loianych V. O. (2023) Zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy v umovakh viiny [Ensuring Ukraine's food security during the war]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, vol. 6 (47). DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.47>. (in Ukrainian).

19. Oliinyk T. I., Zhurakovska A. V. (2024) APK u zabezpechenni prodovol'choi bezpeky Ukrainy yak osnova stal'noho rozvytku [Agro-industrial complex in ensuring food security of Ukraine as a basis for sustainable development]. *Molodyi vcheny – Young Scientist*, vol. 2 (126), pp. 66–72. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-2-126-4> (in Ukrainian)

20. Tomashuk I. V., Borboliuk Ye. A. (2023) Znachennia ahrarynoho sektora ekonomiky u zabezpechenni prodovolchoi bezpeky Ukrainy [The significance of the agricultural sector of the economy in ensuring the food security of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, vol. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-26> (in Ukrainian)